

УДК 94:347.131 “14–17”

МІСЬКІ УРЯДНИКИ ЛЬВОВА У РЕЄСТРАХ ПРИЙНЯТТЯ ДО МІСЬКОГО ПРАВА XV–XVIII ст.

Орест ЗАЯЦЬ

Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
вул. Трьохсвятительська 4, Київ 01001, Україна

У статті проаналізовано списки міських урядників та новоприйнятих міщан, внаслідок чого було з’ясовано, що в реєстрах громадян вписані далеко не всі особи, які вважалися міщанами, у т.ч. міські урядники. Частка виявлених урядників була незначною (близько чверті) у середньовіччі, але потім поступово зросла і сягнула максимуму (понад дві третини) у 60–80 рр. XVIII ст. Від моменту набуття львівського громадянства і до початку урядницької кар’єри упродовж 1461–1604 рр. минало в середньому майже десятиліття, але в 1627–1727 рр. цей показник зменшився до шести з половиною років, а в другій половині XVIII ст. – до 4,6 р. Загальною була тенденція: що вище в ієрархії стояв міський уряд, то менше вдається знайти для нього записів про прийняття до міського права, а деякі уряди, можливо, взагалі не потребували прийняття до міського права. Крім того, виявлено, що вірменські старші до 70 х рр. XVII ст. практично не згадуються серед осіб, що набули громадянство, однак жодного аргументованого пояснення цьому факту наразі запропонувати не вдається. Натомість непогано віднотовані у реєстрах громадян руські старші (у другій половині XVII – початку XVIII ст.). З’ясовано, що з числа львівських громадян обиралися підвійти львівських передмість. До середини XVI ст. траплялися випадки, що рурмистри, воскобійники, воскотопники та міські слуги приймалися до міського права, вже перебуваючи на уряді.

Ключові слова: міські урядники, міське громадянство, реєстри прийняття до міського права, райці, лавники, колегія сорока мужів.

Реєстри прийняття до міського права пізньосередньовічного та ранньомодерного Львова становили своєрідні списки привілейованих жителів міста. Звичайно, існували значні категорії міського населення, не охоплені громадянськими правами – шляхта, духовенство і т. зв. плебс, що постійно проживали в межах міста, а також різного роду авантюристи, які провадили жваву економічну діяльність і заробляли значні статки, уникаючи при цьому прийняття міського права. Усі вони, звичайно ж, становили міське суспільство у широкому значенні, але властивими міщанами “з великої літери” були лише громадяни міста, вписані до реєстрів. Прийняття міського громадянства становило початок легітимної діяльності тієї чи іншої особи в місті, її визнання як повноцінного і повноправного суб’єкта міської громади. Однією з основних

прерогатив, що виникали внаслідок набуття міського громадянства, була можливість кар'єри в межах міських урядів (раецькі та лавничі уряди довго були недоступні для некатоліків). Тобто міські урядники, перш ніж розпочати свою кар'єру, повинні були, принаймні теоретично, спершу стати громадянами свого міста.

Пошук імен львівських міських урядників у реєстрах новоприйнятих міщан певною мірою проливає світло на окремі аспекти функціонування міського громадянства як інституції та дозволяє зробити деякі спостереження щодо повноти реєстрів як джерела. Опрацювання автором статті реєстрів прийняття до міського права¹, видання цих джерел А. Янечком² та опублікування М. Капралем списку міських урядників Львова³ суттєво полегшують це завдання.

Перш ніж перейти до безпосередніх результатів дослідження, варто висловити кілька зауваг. Для того, щоб результати зіставлення реєстрів міщан зі списками урядників могли допровадити до якихось вірогідніших висновків, потрібно врахувати специфіку тих джерел – передовсім те, що з багатьох років записи прийнятих міщан просто не збереглися. Детальніше це питання розглянув А. Янечек та автор цієї статті у дисертаційному дослідженні⁴, однак вважаємо за доцільне нагадати, що реєстри мають великі прогалини (1427–1460, 1515–1521, 1605–1626, 1728–1749), які фактично розділяють цей джерельний комплекс на кілька частин (1404–1426, 1461–1514, 1522–1604, 1627–1727, 1750 – після 1783). Тому пошук імен урядників доцільно проводити лише за час, коли були збережені записи про надання міського громадянства. Але і з цих періодів для дослідження не підійдуть 1404–1426 рр. як надто малий часовий відтинок. Документи 1627–1727 рр. збереглися з дрібними прогалинами всередині (втрачено реєстри з років 1629, 1637, 1653, 1656–1657, 1676, 1713–1714, 1725, а отже, сумарно – це ціле десятиліття). Тому необхідно пам'ятати, що дані, отримані з тих років можуть дещо спотворювати загальну картину. Проте огляд цього періоду є потрібним, щоб зберегти бодай відносну протяжність спостережень, інакше утвориться більш ніж столітня прогалина. Отже, упродовж дослідження матимемо справу з чотирма періодами: I (1461–1514), II (1522–1604), III (1627–1727) і IV (1750–80 і / 90 і рр. XVIII ст.)^{*}.

¹ Заяць О. Міське громадянство Львова XV–XVIII ст. (за реєстрами прийняття до міського права) / Заяць Орест Андрійович: Автореф. дис.[...] канд. іст. наук. 07.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2005.

² Album civium Leopoliensium: Rejestrzy przyjąk do prawa miejskiego Lwowa (1388–1783) / Wyd. A. Janeczek. Poznań; Warszawa, 2005.

³ Kapral M. Urzkdnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku / M. Kapral. Toruń, 2008.

⁴ Детальніше це питання розглянуто А. Янечком у передмові до: Album civium... Т. 1. S. XIX–XX; Заяць О. Міське громадянство Львова XV–XVIII ст... С. 22–28.

^{*} Останній період не має чіткого завершення. Датовані реєстри львівських громадян велися до 1783 р., однак існує ще так званий “Список присяглих міщан [починаючи] з 1781 р.” без дати закінчення. Роком припинення прийняття до міського права можна було б вважати 1786/1787 рр. – через скасування

За вихідний пункт у відборі урядників візьмемо рік початку їхньої кар'єри (незалежно від того, з якого саме уряду вона почалася). Це пов'язано з тим, що формально на міські уряди повинні були обиратися лише громадяни міста, а відповідно початковій урядницької кар'єри повинен (в ідеалі) передувати запис про прийняття до міського права. Це міг бути той самий рік, кілька років перед тим або й кілька десятиліть. Зрештою, бували й винятки, коли громадянство приймалося під час перебування на уряді. У будь-якому разі, найдоцільніше, на нашу думку, брати для розгляду лише тих урядників, які розпочали кар'єру в роки, з яких збереглися реєстри. На жаль, навіть тоді отримані результати завідомо будуть мати певну похибку – особи, котрі розпочали урядницьку діяльність у перше ж десятиліття котрогось з періодів, зі значною ймовірністю могли бути прийнятими до числа міщан у попередні роки, з яких реєстри не збережені. І все ж про цю похибку просто варто пам'ятати, адже її не уникнути.

Для зіставлення за згаданим принципом було відібрано 1005 урядників, після чого проведено пошук записів про отримання ними громадянства. Тому, в подальшому, коли йтиметься про те, що якихось урядників вдалося віднайти у реєстрах громадян, то під цим потрібно розуміти наявність запису про прийняття до міського права (а не просто принагідну згадку про особу як поручителя чи родича) і переважно мається на увазі, що особа, ще не була урядником на момент прийняття (наприклад, вираз “певна кількість лавників знайдена у реєстрах” має означати, що особи, які в подальшому увійшли до складу лави, були попередньо вписані до переліку львівських громадян).

Порівняння списків дозволило виявити, якою була частка урядників, знайдених у реєстрах; встановити, скільки в середньому минало часу від моменту здобуття громадянства до початку урядницької кар'єри та якою була тривалість соціально-політичної активності львів'ян, що посіли міські уряди; з'ясувати специфіку представленості різних категорій урядників у реєстрах громадян та простежити, для яких урядів могло бути не обов'язковим прийняття до міського права та зробити низку інших спостережень.

Отож, у реєстрах 1461–1514 рр. виявлено досить незначну частку урядників – ледь більше чверті тих, хто в той час почав кар'єру. Можливо, тут великий відсоток тих, кого не вдається ідентифікувати через лаконічність середньовічних записів та неусталеність особових означень міщан. Вартий уваги також факт, що мала частка урядників спостерігається не тільки у першому десятилітті (як уже згадувалося, вони могли прийняти громадянство раніше – в роки, з яких реєстри не збереглися), але й наприкінці цього періоду (тобто на початку XVI ст.).

ма'дебурзького права. Однак вивчення інтенсивності прийняття до міського громадянства (якщо припустити, що у 80 х роках продовжувалися темпи, задані від 1772 р., то згаданий “Список” мав би охоплювати 9–11 років) та збережена присяга нових громадян з часів цесаря Леопольда II дають підстави припустити, що інститут міського громадянства існував щонайменше до початку 90 х рр. XVIII ст., які й вважаємо верхньою межею дослідження.

У 1522–1604 рр. записи в реєстрах міщан (як і загалом у міських книгах) стають все більш інформативні. Частка урядників, ідентифікованих у реєстрах прийняття до міського права, за ці роки зросла до 43 %. Кількість урядників, знайдених у реєстрах, почала перевищувати тих, про кого не вдалося відшукати записів про прийняття громадянства, в 1592–1604 рр. Подібно склалася ситуація і для 1627–1727 рр. – упродовж перших п’яти десятиліть кількість знайдених урядників є меншою за половину і лише з кінця 70 х рр. починає переважати. Загалом дані з цих років можуть давати суттєві похибки, оскільки упродовж десяти втрачених з того періоду років львівське громадянство могли набути багато осіб – саме у той час практикуються “групові прийняття” – інколи аж по два десятки міщан в один день. Натомість у другій половині XVIII ст. застаємо вже значно кращу картину – кількість ідентифікованих у реєстрах міщан суттєво переважає число тих, кого не вдалося віднайти⁵.

Чим пояснити таку недостатню представленість міських урядників у списках громадян до початку XVII ст.? Можна припустити, що деякі вихідці з патриціанських родин були знаними у місті змалку й автоматично сприймалися як міщани. А отже, значна частина з них, опинившись на лавничих чи раєцьких урядах, відповідно не була відображена у списках міщан. Про це свідчить приклад Якуба Шольца, який з’явився у реєстрах уже як лавник і то лише тому, що вирішив скласти присягу громадянина, щоб повноправно займатися торгівлею. У записі виразно вказано, що він уже раніше, з огляду на певні причини, а особливо через своє патриціанське походження, “перебував у міському праві” (*hactenus in ius civile propter certas causas maxime vero patritius existens*)⁶.

Отже, припущення, що патриції могли упускати акт прийняття міського права (правда, радше як поширений виняток, але не як правило), є цілком вірогідним. Однак, до реєстрів не потрапляли не лише райці і лавники (як вихідці переважно з патриціату), але й представники поспільства (40 мужів), для яких частка ідентифікованих у реєстрах урядників приблизно така ж, як і в лавників. У записах бракує й інших урядників, про що йтиметься далі.

Але чи не було так само з іншими міщанами – рядовими громадянами, не обраними на міські уряди? Відповідь на це може дати ще одне зіставлення. Для цього варто взяти актову книгу з 1604 р. – як останнього року, якому передують 82 роки реєстрів прийняття до міського права, що збереглися без жодних прогалин та перерв (це найдовший такий період). І якщо спробувати відшукати вибраних з цієї книги міщан (не урядників), чітко окреслених у тексті як *cives / suburbani Leopolienses* (адже було ще й передміське громадянство)*, то результати

⁵ Детальніші результати за всі досліджувані роки наведено у *Таблиці 1*.

⁶ *Album civium...* Т. 1. № 3289 (1592 р.).

* Окрім “передміських громадян”, існували й звичайні передміщани, які не володіли громадянством. У джерелах вони називалися “*incolae suburbii*”. Зрештою, як показали зіставлення актової книги і реєстрів, в останніх статус передміщанина нотувався далеко не у всіх випадках. Ймовірно, це було пов’язано з тим, що він залежав від того, де знаходилася основна посілість львів’янина – “в мурах” чи на передмісті. А оскільки, стан володіння нерухомістю міг час від

виявляться ще більш невтїшними, нїж у випадку з урядниками. Із загалу цих громадян (327 осіб) у реєстрах вдалося виявити лише 116 (тобто 35 %) *. Такі дані вказують на досить обмежену репрезентативність реєстрів прийняття до міського права **.

Однак тут варто наголосити ще й на специфіці записів з тих часів. На відміну від лаконічного XV ст., у XVI ст. відбувається процес усталення міщанських прїзвиськ, у деяких родинах вони вживаються вже майже як прїзвища (спадкуються за принципом філіації тощо). Але це ще рїдкість. Насправді, для основної маси міщан цей процес ще незавершений. У рїзний час і в рїзних умовах щодо однієї і тієї ж особи могли використовуватися рїзні означення – місцеві корпоративні чи особистісні прїзвиська, патронїмію. Особа у списках урядників могла бути описана за прїзвиськом, отриманим по кількох роках проживання у місті, а при прийнятті до міського права – лише за іменем і фахом, чи іменем і місцем походження (таких варїантів “неспївпадіння” ідентифїкації може бути декілька). Також прїзвища могли писатися по-рїзному. Ось кілька прикладів такої ситуації: Пищимухи і Мусковії є одною і тією ж родиною, Леонард Фїчкович і Ленарт Ломенський є однією особою⁷, так само – Крїстоф Фїчек і Христофор Фокс⁸, Ян Слюсар (Хромїбарвеж) і Ян Львовчик⁹ тощо.

Окрїм того, до середини XVI ст. зустрічаються випадки полонїзації нїмецьких прїзвищ / прїзвиськ (наприклад, Ганус Бар і Йоан Недзведзь¹⁰), хоча, наприклад, у XV ст. можна говорити радше про зворотній процес. У другїй половинї того ж столїття з’являється гуманїстична мода на латинїзацію прїзвищ¹¹. Усе це ускладнює ідентифїкацію міщан – одна й та ж особа може інколи сприйматися у джерелі як двї рїзні людини (але бувають і протилежні ситуації). Так міщани часто “губляться” у реєстрах, але інколи також і “винаходяться” зайві.

часу змінюватися, то це автоматично спричиняло і зміну статусу. Одним із прикладів є член Колегії 40 мужів Бартоломїй Тацїк, який згадується упродовж одного року (1604) і як міщанин, і як передміщанин (ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 27, арк. 92, 324).

* Якщо розподїлити отримані дані за міщанами і передміщанами, то результат знайдених у реєстрах виглядатиме відповідно 52 і 20 %. Писарі лише зрїдка уточнювали, що приймається передміське право. Абсолютна більшість передміщан з книги 1604 р. в реєстрах приймають *ius civile* або *civitatis*, і лише щодо чотирьох осіб виразно зазначено, що йдеться про *ius suburbanum*.

** Загалом, неповнота реєстрів новоприйнятих громадян у давніх містах є загальновідомою (Janeczek A. Wstkr. Rejestry przykz i ich znaczenie badawcze / Janeczek A. // Album civium... S. XIV). Але власне зїставлення реєстрів зі списками урядників та згадками про міщан в расцьких актах дає можливість уточнити згадану тезу, представивши її у кількісному вимїрі. Ідеєю таких зїставлень завдячуємо М. Капралевї.

⁷ Album civium... Т. 1. № 2294; 2406.

⁸ Ibid. № 2376; 2678.

⁹ Ibid. № 2887; 2913.

¹⁰ Ibid. № 2460; 2508; 2735.

¹¹ Bystroc J. Nazwiska polskie / Jan Bystroc. Warszawa, 1993. S. 161–162; Szymacski J. Nauki pomocnicze historii od schgyiku IV do kocca XVIII w. / J. Szymacski. Warszawa, 1976. S. 88.

Одним із прикладів такої плутанини є Андрій Шимонович (Сімонідес). Приклад є достатньо показовим для розуміння типових проблем, з яким стикається дослідник при роботі з реєстрами (та й іншими джерелами) XVI – початку XVII ст. Труднощі тут виникають з того, що у Львові жило кілька Андріїв Шимоновичів приблизно в один час. М. Капраль розрізняє таких урядників, як *Andreas magistri Simonis [filius]* (тобто син відомого міщанина магістра Сімона з Бжезін), що був членом квадра'інтавірату в 1581–1584 рр., і *Andreas Szymonowicz (Simonis, Simoniades, Simonowicz)*, лавник у 1571–1606 рр.¹². За А. Янечком, це одна і та ж людина¹³, в якій був ще й син, що теж звався Андрієм Шимоновичем (Сімонідесом)¹⁴. Насправді ж було три покоління роду Шимоновичів, які виглядали так: син магістр з Бжезін (міське право у 1547), Андрій Шимонович-старший (1574) і Андрій Шимонович-молодший (1604)¹⁵.

Однак тут є певна неузгодженість щодо Шимоновича-середнього, адже виникає запитання, чому вже будучи упродовж десятиліття лавником, у 1581 р. він, як уже згадувалося, з'являється серед колегії 40 мужів? І як він міг бути лавником від 1571 р., якщо львівське громадянство отримав щойно у 1574 (а це таки безсумнівно він – *Andreas spectabilis domini Simonis magistri consulis filius*)¹⁶. Можна би, звичайно, знову припустити винятковість ситуації, коли вже по трьох роках урядування лавник вирішив чи просто був змушений прийняти міське громадянство. Але це не вирішує проблеми його подальшої участі в колегії “сорока мужів”, оскільки “пониження” після лави в квадра'інтавірат було неможливим.

І тут інтриги додає ще один міщанин – його тезка Андрій, також син Сімона (але цим разом – різника). І міське право він прийняв якраз у 1571 р.¹⁷. Чи міг він того ж року увійти до складу лави? Можна дати радше ствердну відповідь – це був корінний львів'янин, а до того ж міське право він прийняв за протекції аж сімох лавників (один з яких одночасно був війтом)¹⁸. Отже, мабуть таки, лавником від 1571 р. був син Сімона різника, а от син магістра з Бжезін авансував на цей уряд щойно 1584 р. чи пізніше або й взагалі ніколи лавником не був¹⁹.

¹² *Kapral M. Urzkdniczy...* S. 373 (№ 1061), 412 (№ 566).

¹³ *Album civium...* Т. 2. S. 210.

¹⁴ Власне цей Андрій Шимонович-молодший, очевидно, увійшов до складу квадра'інтавірату в 1607 р.: *Kapral M. Urzkdniczy...* S. 272, № 1103.

¹⁵ *Album civium...* Т. 1. № 2191, 2925, 3633.

¹⁶ *Album civium...* Т. 1. № 2925. Перегляд реєстрів показує, що ще за кілька місяців перед отриманням ним громадянства, він чи якийсь інший *Andreas Simonis* спільно зі старим магістром Симоном рекомендує до міського права українського шляхтича Яцька Розпутинського (*Ibid.* № 2099). Видається дещо незвичним факт, що рекомендацію міг складати той, хто ще сам не отримав міського громадянства (хай навіть він фігурує зі своїм гіпотетичним батьком).

¹⁷ *Album civium...* Т. 1. № 2826.

¹⁸ “*Ad intercessionem famatorum d[ominorum] Stanislai Craizer advocati, Stanislai Haz Hanussy Scholcz, Mathiae Socha, Wolph iunioris, Stanislai Smiessek et Pauli Jelonek scabinorum huius civitatis*” (*Ibid.*).

¹⁹ При прийнятті до громадянства його сина, уже покійний Андрій Шимонович (Сімонідес) згадується просто як сукнар (*pannicida*) без жодних вказівок про те, що він був колись лавником (*Album civium...* № 1763).

Подібна ситуація склалася з представником одного з виданих патриціанських родів Львова – Вольф'ан'ом Шольц-Вольфовичем. Із цим іменем в літературі виникла певна плутанина, хоча так насправді ніхто особливо і не намагався її розв'язати. Від часу виходу відомої праці В. Лозінського про львівський патриціат і міщанство²⁰, дослідники та аматори історії Львова знали про існування численної і славної родини Шольц-Вольфовичів, нащадків вихідця з Вроцлава. Але щодо його наступників з іменем Вольф'ан' В. Лозінський виявив певну обережність (очевидно, маючи на увазі той факт, що самих лишень синів у протопласта було 12) і при згадці про них не поспішав уточнювати, хто саме за цим іменем стоїть і ким кому приходить (однак все ж трохи “назмішував” їх в іменному покажчику)²¹. Ця неясність збереглася в науковій літературі надовго і традиційно вели мову про існування двох Вольф'ан'ів – протопласта і його однойменного нащадка²². Насправді ж серед урядників осіб з таким іменем у цій родині було три – перший (виходець з Вроцлава), прийняв міське право у 1531 р., займав міські уряди у 1529–1568 рр., другий – його син – Вольф'ан' Шольц, званий Молодшим, зять Вільчків, прийняв громадянство 1555 р., а на різних урядах перебував 1557–1591 рр., і врешті третій, громадянин від 1590 р., чия урядницька діяльність тривала у 1590–1626 рр.²³.

Уточнення цих фактів є важливим не лише з огляду на кількісні підрахунки, які страждають від “об'єднання” чи “роздвоєння” міщан, але також і тому, що тут йдеться про впливових у тогочасному Львові осіб, адже така інформація може придатися при подальшому вивченні патриціанських родів міста. І якщо така плутанина виникає з патриціями, які активно фігурують у джерелах, то на що можна сподіватися у випадку з посполитим загалом? Тому зіставлення двох списків допомагає усунути неточності, які часто виникають при роботі лише з одним джерелом.

Отже, можна припустити, що певну частину урядників та й загалом простих *cives*, яких ми не можемо віднайти у реєстрах, становили особи, вписані до них інакше, ніж згадуються у пізніших записах. Однак якою була частка таких “загублених” міщан навіть приблизно не можемо стверджувати. Тому, попри це явище, мусимо констатувати, що у XV – початку XVI ст. реєстри прийняття до

²⁰ Див. *Jozicki W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII wieku / W. Jozicki. Lwow, 1890.*

²¹ *Ibid.* S. 43–45; 95; 135; 208; 233.

²² М. Капраль, видаючи “Привілеї міста Львова”, об'єднав в одну особу Вольф'ан'ів Шольців з 1567 і 1577, хоча це батько і син (див.: Привілеї міста Львова XIV – XVIII ст.: зб. док. / Упор. М. Капраль. Львів, 1998. С. 376 (№ 162, привілей 1574 р., підтвердження акту 1567 р.), 377 (коментар), 392 (№ 166. – 1577 р.), 592), однак виправив уже цю ситуацію у списку урядників (правда, син усе ж потрапив просто до групи Шольців, а не Шольц-Вольфовичів) (див.: *Kapral M. Urzkdnicu... S. 407*). Натомість А. Янечек об'єднав в одну особу сина і внука першого (*Album civium... T. 2. S. 184*).

²³ *Album civium... № 1763. – 1531 р.; № 2380. – 1555 р.; № 2380. – 1590 р.*

міського права є далекими від повноти. Та й невідомо, коли писар просто забував внести до чистових списків імена прийнятих міщан, а коли йдеться про уникання львів'янами самого акту набуття громадянства²⁴. Загалом, можна лише підтвердити уже відому думку, що реєстри далеко не повністю відображають усіх, хто трактувався як громадянин Львова, а також припустити, що збільшення частки урядників, стосовно яких вдалося знайти записи про прийняття до міського права, певною мірою завдячує поступовому покращенню ведення писарями реєстрів.

Зіставлення списків урядників та громадян дає можливість зробити ще багато цікавих спостережень. Так, наприклад, можна простежити, скільки часу минало між моментом прийняття громадянства і початком кар'єри урядника. Для 1461–1514 і 1522–1604 рр. цей показник був однаковий і пересічно становив 9,9 років. У подальшому він зменшується і це виглядає схожим на певну тенденцію. У 1627–1727 рр. між прийняттям до міського права та початком урядницької кар'єри минало в середньому 6,5 років, а в другій половині XVIII ст. – 4,6. Чому так відбувалося важко з упевненістю сказати, але, видається, однією з головних причин тут стала демократизація міського управління, що виявилася у створенні нових органів та урядів, передовсім колегії сорока мужів (1577). Власне вже у перший рік діяльності квадра'нтавірату – 1579 р. – до нього увійшло 40 міщан, як і належить установа з такою назвою. І якби не ця нагода, більшість із них, очевидно, ніколи б не розпочали урядницької діяльності.

Завдяки тому, що для урядників з 1522–1604 рр. майже ідеально (а для 1627–1727 рр. відносно добре) фіксувалося місце їхнього походження, то можна виявити, чи була якась відмінність у кар'єрі між місцевими та прибулими*. Адже звична логіка підказує, що місцевому легше було б зайняти посаду через більшу інтегрованість у місцеве життя, родинні зв'язки тощо. Однак, виявляється, що різниці між прибулими і місцевими громадянами практично немає. У 1522–1604 рр. прибулі діставалися на уряди навіть дещо швидше, ніж місцеві (в середньому 9,8 супроти 10 років), а в 1627–1727 – навпаки, корінні львів'яни – за шість років, а прибулі – за шість з половиною.

²⁴ Випадки, коли міщани вперто уникали набуття міського громадянства, ймовірно, все ж були рідкістю – принаймні сприймалися як винятки, хоча б з огляду на високе символічне і правове значення присяги міщанина. Загалом визнається виняткова важливість присяги для міського громадянства (*Janeczek A. Wstkr. Rejestry przyjżk i ich znaczenie badawcze / A. Janeczek // Album civium... S. IX*). Водночас, бували випадки, коли міщани все ж легковажили цим процедурним елементом і зволікали з принесенням присяги досить тривалий час – напр., Станіслав Смешек – прийнятий до міського права у 1553, а присягнув щойно через п'ять років. *Album civium... T. 1. № 2332; 2410.*

* Для давнішого періоду (1460–1514 рр.) майже усі урядники (20), про яких вдалося знайти записи прийняття до міського права, були прибулими і лише один Андрій Бер'єр був уродженцем Львова.

Якщо вирахувати часовий проміжок між часом набуття львівського громадянства і часом завершення кар'єри львівських урядників²⁵, то отримаємо тривалість їхньої соціально-політичної активності. Переважно урядницька діяльність припинялася разом з життям урядника*, а отже, ми можемо бодай орієнтовно визначити тривалість діяльності особи в місті як громадянина. Найкраще це робити для 1522–1727 рр., оскільки дані як давнішого, так і пізнішого періодів мають суттєві хиби, про що йтиметься нижче.

У 1522–1604 рр. соціально-політична активність міщан пересічно становила 24,8 роки. Але цей показник різниться для місцевих – 27,6 і прибулих – 23,2 роки. Це можна спробувати пояснити тим, що прибулі могли приймати громадянство у Львові у дещо старшому віці, ніж місцеві уродженці, тож віковий фактор тут цілком міг позначитися на тривалості їхньої соціально-політичної активності. У 1627–1727 рр. часовий відтинок між моментом прийняття львівського громадянства та кінцем урядницької кар'єри становив у середньому 21,8 роки, а відмінність у цьому показнику між місцевими і прибулими вже не була такою суттєвою, як раніше (відповідно 22,6 і 20,1 роки).

Тривалість соціально-політичної активності міщан можна спробувати визначити і для давнішого періоду – 1461–1514 рр., але його недоліком є те, що у численних випадках маємо справу не з повною інформацією про перебування міщан на урядах, а лише з поодинокими згадками про те, що та чи інша особа в котромусь році перебувала на якомусь із міських урядів. Якщо не брати до уваги в обрахунках міщан з такими неповними даними, то в такому випадку цей показник становитиме 21,2 роки.

Що ж стосується другої половини XVIII ст., то вадою цього періоду є те, що край міським урядам (у колишньому розумінні слова) покладено 1787 р. через ліквідацію ма'дебурзького права рік перед тим. Власне тоді й обірвалася кар'єра 29 урядників. Тому проблематичною для тих часів була б спроба вирахувати середній час перебування міщан на урядах чи тривалість соціально-політичної активності (якщо ж усе таки спробувати це зробити, то ці показники були б виразно занижені і становили б відповідно 10, 5 і 14, 9 роки).

Можна зауважити, що у деяких міщан соціально-політична діяльність становила сорок і більше років. Для 1461–1514 серед таких урядників були лише Георгій Войнар (40 р.) та Андрес Бер'єр (53 р.), а от у 1522–1604 можна зустріти цілу плеяду: Йоан Вайс (41 р.), Мельхер Шольц-Вольфович (43 р.), Йоан Шольц (45 р.), Йоан Шольц-Вольфович (46 р.), Себастьян Лобжинський (47 р.), магістер Сімон з Бжезін (48 р.), ще один Йоан Вайс (49 р.), Мельхіор Осмольський (51 р.)

²⁵ Тривалість кар'єри урядників згідно реєстрів новоприйнятих міщан у 1461–1512 рр. становила 11, 6, у 1522–1604 рр. – 14, 3, у 1627–1727 рр. – 15, 4 і в другій половині XVIII ст. – 10, 5 роки. Перші і останні показники, очевидно, занижені.

* Звичайно, могли бути й інші причини припинення перебування особи серед міських урядників (наприклад, виїзд зі Львова в інше місто), але це були значно рідші випадки.

і, можливо, Торос Іванисович (53 р.). У 1627–1727 кількість таких осіб зростає ще більше – до двадцяти (найдовшою активністю відзначився цирульник Лука Пукачевський – 57 років, з них 39 в колегії “сорока мужів” і лаві).

Такі відомості можуть здивувати, оскільки поширеною є думка про те, що у Середньовіччі та ранньому Новому часі люди помирали рано, а літні люди були рідкістю²⁶. Так, для першої половини XVI ст. середню тривалість життя визначають як несповна 34 роки²⁷. Як же тоді бути з фактом значно довшого урядування чи просто діяльності львівських міщан? Адже до цих показників слід би ще й додати щонайменше 16–20 років, оскільки міське громадянство приймалося лише повнолітніми²⁸. Виходило б, що у місті серед самої лишень групи урядників було чимало осіб, що доживали сімдесяти років і далі. І це тільки мінімальні показники – далеко не всі, очевидно, приймали міське право одразу по досягненні повноліття.

У цьому контексті варто виокремити дві складові. По-перше, останнім часом в історіографії спостерігається відхід від надто песимістичних оцінок у питаннях життя і смерті у давні часи – деякі дослідники наводять більш оптимістичні дані²⁹. По-друге, тут не слід змішувати поняття середньої тривалості життя з індивідуальними випадками довголіття, які цілком вкладаються в рамки біологічних можливостей людського організму. Не варто забувати, що видатний художник епохи Відродження Тиціан (1477–1576), сучасник досліджуваних нами львівських урядників, не лише прожив 99 років (померши від чуми, а не старості), але й написав у дев’яносто п’ять відому картину “Христос у терновому вінку”.

²⁶ Блок М. Феодальне суспільство / Марк Блок. Київ, 2002. С. 88–89; *Ле Гофф Ж., Трюон Н.* История тела в средние века / Ж. Ле Гофф, Николя Трюон. Москва, 2008. С. 100; *Ястребицкая А. Л.* Западная Европа XI–XIII веков / А. Ястребицкая. Москва, 1978. С. 112.

²⁷ *Лахманн Р.* Капиталисты поневоле: конфликт элит и экономические преобразование в Европе раннего Нового времени / Р. Лахманн. Москва, 2010. С. 22.

²⁸ Скільки саме років передбачало повноліття, необхідне для прийняття львівського громадянства невідомо (у давні часи для різних цілей було різне уявлення про повні літа). Скоріш за все, це мав би бути період від 16 до 20 р. Див.: *Helcel A.* Z. Prawo prywatne polskie / A. Helcel. Kraków, 1874. Т. 1. С. 43–44; *Dłobkowski P.* Prawo prywatne polskie / P. Dłobkowski. Lwów, 1910. Т. 1. С. 216–219; *Gloger Z.* Encyklopedia Staropolska ilustrowana / Z. Gloger. Warszawa, 1972. Т. 3. С. 182. Водночас, Я. Кісь (не зовсім об’рунтовано) стверджував, що повноліття для набуття міського громадянства мало б становити аж 24 роки – *Кісь Я.* Промисловість Львова у період феодалізму (XIII – XIX ст.) / Я. Кісь. Львів, 1968. С. 39.

²⁹ Детальніше див.: *Бессмертный Ю.* Жизнь и смерть в Средние века / Ю. Бессмертный. Москва, 1991. С. 113 і далі. На думку російського вченого, вже у XII–XIII ст. спостерігалось збільшення частки 50–60 літніх людей, на підтвердження чого наводяться дані французького історика Г. Мінуа, який критикував песимістичні погляди на цю проблему М. Блока і стверджував, що в певних категоріях населення не були рідкістю 60-літні і навіть 70-літні люди. Також, див.: *Арбес Ф.* Человек перед лицом смерти / Ф. Арбес. Москва, 1992. С. 183; 205. У XVI–XVII ст. у великих європейських містах вже проживало навіть багато дев’яностолітніх (*Wykiewicz E.* Starożytność w pamiatkach i zabytkach z XVI w. / E. Wykiewicz // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Warszawa, 2010. R. 58. Nr 1. S. 58).

Іншим важливим моментом є те, що середня тривалість життя вираховується з урахуванням різних екстремумів, наприклад, ранньої смертності у дитячому віці. Зрештою, якщо порівнювати не індивідуальні випадки довголіття, а власне “середні показники”, то, додаючи час повноліття до усередненої тривалості соціально-політичної активності, тобто $(18 \pm 2) + 25$, отримаємо результат, за яким тривалість життя коливалися, як мінімум, в межах 41–45 років. А щодо львівських урядників, то тут ідеться про дорослу соціальну групу, достатньо добре забезпечену матеріально (зокрема, в плані харчування), а її діяльність не була пов’язаною з регулярним нараженням на якісь поважні небезпеки, як наприклад, шляхта, що брала участь у військових діях³⁰. Тому значний відсоток літніх людей серед львівських урядників не є чимось надзвичайним і загалом відповідає тогочасним історичним умовам.

Зіставлення списків міщан і урядників дає також можливість з’ясувати, якою мірою представлені у реєстрах міщан різні категорії міських урядників. Тут необхідно пам’ятати, що одна і та ж особа, могла посідати по черзі, а інколи й одночасно, кілька урядів. Були, звичайно, типові моделі руху по урядах, але дуже умовні і з часом вони могли змінюватися. Наприклад, звичним був порядок кар’єри від лавника до райці. З 1579 р. перебуванню у лаві часто передувало ще й членство у колегії 40 мужів, але і тоді багато міщан, особливо добре освічених або вихідців зі значних родів, могли починати свою кар’єру відразу з лави. З раецького уряду (принаймні, в досліджуваних нами випадках) не було прийнято розпочинати урядницьку діяльність³¹. Ці базові міські уряди не могли суміщатися і посідалися львів’янами почергово. Натомість уряди писарів могли займатися паралельно з основними урядами. Наприклад, лавник міг бути одночасно і лавничим або навіть раецьким писарем, а квадра’інтавір – лонгерським. Суміщення урядів синдика та інстигатора з іншими урядами очевидно потрібно вважати радше винятковим³². Порядок займання урядів, якоюсь мірою, очевидно, пов’язаний з уявленнями про їхню престижність, міг все ж змінюватися. Наприклад, у XVI – на початку XVII ст. урядові синдика передувало, як правило, писарство або навіть перебування у лаві, а в XVII – на початку XVIII ст. навпаки – синдики ставали у подальшому писарями або лавниками. Порядок, у якому той чи інший міщанин діставався на уряди, часто є важливий для вияснення зв’язку між прийняттям до міського права та можливістю кар’єри на тій чи іншій посаді.

³⁰ Про поступове зростання кількості літніх людей у заможніших колах міського населення див.: Kwiatkowska B. Starożytność w średniowieczu i dziś / B. Kwiatkowska // Kwartalnik historii kultury materialnej. Warszawa, 2010. R. 58. Nr 1. S. 10.

³¹ Як виняток, можна згадати лише Станіслава Барча, який став райцею 1708 р. (*Kapral M. Urzkdniczy...* S. 375). У реєстрах не знайдений.

³² Станіслав Ансерін у 1586–1588 рр. одночасно був райцею і синдиком, а Станіслав Карвовський у 1690–1694 рр. – інстигатором та квадра’інтавіром (*Kapral M. Urzkdniczy...* S. 373; 391). Обидва урядники в реєстрах не виявлені.

Розглянемо спершу райців, лавників та квадра́нтавірів як найголовніші міські уряди. У 1461–1514 рр. лавників вдалося віднайти у реєстрах лише 32,7 %, а райців – 34 %. У 1522–1604 частка ідентифікованих у реєстрах головних урядників зросла відповідно до 58,2 % для лавників і 55,6% для райців. Цікаво, що в обох періодах лавники і райці мають майже рівні частки знайдених записів про надання громадянства – спочатку це третина, а потім трохи більше половини. Але вже в 1627–1727 рр. відмінність у цих показниках зростає – райців вдається відшукати в реєстрах міщан дедалі менше, ніж лавників (відповідно 44,5 % проти 34,8 %), а в 1750-х – і особливо після 1780 х рр. ця тенденція поглиблюється ще більшою мірою (лавників знайдено 56%, а райців – 36%). На жаль, достеменно невідомо, чому співвідношення так змінилося. Можливо, з часом вихідці з патриціанських львівських родин все менше переймалися тим, чи є їхнє прізвище у реєстрах прийняття до міського права, адже їхня приналежність до числа громадян Львова була надто очевидною. І непрямим доказом цьому є те, що представники квадра́нтавірату від самого початку свого існування ідентифікувалися у реєстрах досить добре: у 1579–1604 рр. – 58,4 %, в 1627–1727 – 54,8 %, а в другій половині XVIII ст. – 75,7 %.

Отже, що значнішим був міський уряд, то менше вдається знайти для нього записів про прийняття до міського права. Особливо показовими у цьому плані є дані для 1627–1727 рр. З тогочасних райців приблизно половина починали свою кар'єру як члени колегії “сорока мужів”. І власне для колишніх квадра́нтавірів, які дісталися до раєцьких урядів, вдається знайти найбільше записів про прийняття до міського права (19 з 34). Тобто це були особи, які пройшли цілком усю міщанську кар'єру (сорок мужів → лава → рада). А от райців, які оминули квадра́нтавірат, у реєстрах вдалося знайти лише 5 із 35, і то, троє з них вписалися до реєстрів громадян уже перебуваючи на уряді лавника (Бенедикт Вільчек, 1684 р.; Михайло Боїм, 1684 р.; Людовик Алембек, 1690 р.)³³ Очевидно, їм “нагадували” про потребу таки пройти офіційну процедуру прийняття до міського права. У контексті “запізнілого” оформлення міського громадянства уже на лавничому уряді варто згадати також Йозефа Крауза (1690 р.)³⁴ (до ради він так і не дійшов). Ці приклади досить яскраво ілюструють відхід від усталених норм і уявлень, за якими на головні міські уряди можуть бути обрані лише громадяни міста. Але з іншого боку, вони позначені і певною винятковістю – йдеться лише про чотири випадки – два в 1684 р. і два в 1690 р., а спізнення було незначним (громадянство прийняте того ж року, що й обрання на уряд, або наступного)³⁵.

³³ Album civium... Т. 1. № 4070; 4075; 4161.

³⁴ Ibid. № 4161.

³⁵ Правда, на цьому тлі контрастують згадуваний уже Якуб Шольц, що прийняв міське право, пробувши вже два роки членом колегії 40 мужів та ще два роки лавником і, особливо, Каспер Юзефович, що на момент прийняття громадянства уже був протягом шести років квадра́нтавіром, і Ян Добромирський, який пробув на цій посаді аж десять років, перш ніж

Зовсім інакше, ніж з основними міськими урядами виглядає ситуація з такими урядниками, як писарі, тлумачі, синдики та інсти'атори (останні з'явилися досить пізно – щойно в середині XVII ст.). У 1461–1514 у реєстрах взагалі нема нікого з міщан, які б потім посіли ці уряди. У 1522–1604 чотири писарі були прийняті до міського права, а про п'ять немає інформації (зокрема, невідомо, коли стали громадянами такі видатні нотарії того часу, як Павло Щербич чи Станіслав Ансерін). Характерно, що писарі нерідко приймали міське громадянство, перебуваючи вже тривалий час на уряді. Так, Андрій Мондрович з Беча, прийняв громадянство як раецький писар і міський синдик. Про це прямо зазначається у записі про надання громадянства – *qui aliquot annis praeteritis syndicatum civitatis huius cum notariatu insigni cum laude gessit, ius civile cum iuramento suscepit*³⁶. Також, Альберт Мусковій (Пищимуха) уже щонайменше дев'ять років був писарем. І про це також зазначається безпосередньо у записі про надання йому міського права³⁷.

У 1627–1727 рр. ситуація з писарями дещо змінилася. Раецьких чи лавничих писарів у реєстрах громадян знайти взагалі не вдасться. А от писарів лонгерії – навпаки³⁸. Половина з них (6 з 12) мають збережені записи про прийняття до міського права. Однак тут пояснення варто шукати радше в тому, що вони, перш ніж посісти писарський уряд, побували у складі квадра'нтавірату. Виняток становить лише Йозеф Чехович, який став спершу писарем лонгерії, а через рік увійшов до складу 40 мужів і власне з цієї нагоди вписався до числа громадян (у записі про прийняття до міського права виразно зазначено, що він уже писар)³⁹. У другій половині XVIII ст. є три писарі, внесених до реєстрів. Один з них – Казимир Чечевич – став громадянином, радше за все, через обрання на уряд лавника (1757), другий – Франц Ксаверій Яськевич – згадав про потребу вписатися до числа міщан аж по чотирнадцяти роках перебування на писарському уряді (1770). І лише Гіларій Сі'ніо був прийнятий до міського права завчасно – за рік до початку кар'єри лонгерського писаря і лавника (1768)⁴⁰.

вписався до реєстрів (Album civium... Т. 1. № 3289. – 1592 р.; № 3677. – 1633 р.; № 3845. – 1659 р.). Характерно, що у випадку, коли міське громадянство приймала особа, що вже на той момент була членом колегії “сорока мужів”, то (на відміну від лавників) у реєстрах про це не зазначалося.

³⁶ Album civium... Т. 1. № 3129.

³⁷ Ibid. № 3344.

³⁸ Лонгерських писарів (*notarii oeconomiae vel proventuum civitatis*), як прийнято вважати, почали вибирати щойно з 1608 р. (*Kapral M. Urzkdnicy... S. 30*). Але серед реєстрів міщан, вкраплено обрання на уряд лонгерського писаря Йоана Кліса ще в 1595 р. Оскільки це не є акт прийняття до міського права, то цей запис не був опублікований А. Янечком, як і решта подібних нотаток. Тому наведемо його повністю: *Famatus Joannes Klis civis in notarium proventuum civitatis eiusdem noviter electus super eiusmodi munus iuxta formam iuramenti infrascriptam iuravit. Actum Leopoli Sabbato post festum Omnium Sanctorum proximo. A[nno] D[omini] 1595*. (ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 648, арк. 267). З цього випливає, що посада лонгерського писаря існувала раніше, ніж 1608. У записі він названий уже міщанином, але в реєстрах його немає.

³⁹ Album civium... Т. 1. № 4170. – 1691 р.

⁴⁰ Ibid. № 4721; 5207; 5284.

Можна припустити, що рідкість вписаних до реєстрів осіб, що стали писарями, може свідчити про необов'язковість прийняття міського права для них. Хоча, це досить дивно, адже писаря повинна була зв'язувати із містом присяга, як це виразно сформулював Б. Гроїцький⁴¹. Якщо вже писар мав складати містові свою писарську присягу (як, зрештою, і будь-який інший тогочасний міський урядник мав присягати), то чому він міг обійтися без присяги громадянина? Зрештою, можливо, якраз вистачало лише писарської присяги.

Це ж стосується і уряду синдика, що був також представником міської громади поза межами міста⁴². З самої суті його заняття та й з його присяги випливало, що він (як і писарі) володів міськими тасмниціями⁴³. Тож було б дивним, якби він не був осілим у місті громадянином. У 1522–1604 рр. серед новоприйнятих міщан знайдено чотири з дев'яти імен синдиків. Ці особи почали свою діяльність не з синдицтва, а з лави (Григорій Доброцький) чи писарства (решта). Тобто, якщо вони вписувалися до реєстрів громадян, то вочевидь не в контексті призначення на уряд синдика. У подальші часи взагалі не вдається знайти записів про прийняття до міського права, осіб, що були синдиками.

Рідкістю у списках громадян були й інстигатори. З 13 інстигаторів за 1627–1727 рр. не знайдено жодного, який би отримав львівське громадянство⁴⁴. А в другій половині XVIII ст. знайдено лише двох – Дмитра Очавського (1765) і Симона Левицького (після 1780).

Екзотичний і суто львівський уряд тлумача очевидно зобов'язував до прийняття міського громадянства з огляду на відповідальність, яка лежала на ньому⁴⁵, але також напевно і те, що особи, які бралися за тлумачтво (часто це були некатоліки – вірмени та греки), уже перед тим займалися торгівлю, для чого їм також потрібно було громадянство⁴⁶. Два тлумачі, які відомі з періоду

⁴¹ Groicki B. Porz№dek s№dyw i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej / Bartomiej Groicki. Warszawa, 1953. S. 40.

⁴² Gyralski Z. Urzkdy i godno¶ci w Dawnej Polsce / Z. Gyralski. Warszawa, 1998. S. 234.

⁴³ Czojowski A. Pogl№d na organizacyk i dziaialno¶j dawnych wiaadz miejskich do 1848 r. / A. Czojowski // Miasto Lwyw w okresie samorz№du (1870–1895). Lwyw, 1896. S. LXI.

⁴⁴ Що ж стосується Йоана Вишенського (інстигатор у 1707–1716 рр.), то хоча в тогочасних реєстрах збереглося троє міщан з такими популярними іменем та прізвищем, але це були прості ремісники – кравець, кушнір і швець, і навряд чи потрібно сподіватися, що хтось із них став потім інстигатором. Див.: Album civium... № 4048 (1681 р.); № 4271 (1697 р.); № 4383 (1707 р.).

⁴⁵ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Денис Зубрицький. Львів, 2002. С. 92.

⁴⁶ Загалом впадає у вічі відмінність між писарями, синдиками чи інстигаторами з одного боку, і тлумачами з іншого. Перші фактично винаймалися містом, яке забезпечувало їх платнею та навіть помешканнями (щодо інстигаторів відомо лише про платню), а тлумачі ж навпаки сплачували місту певну суму, зібрану від приїжджих купців, що за А. Чоловським, нагадувало орендування частини міських доходів (Czojowski A. Pogl№d na organizacyk... S. LX–LXII). Писарі та синдики переважно бували освіченими людьми, бакалаврами чи докторами (з другої половини XVII ст. обов'язково докторами права). Тому для багатьох з них не було гострої потреби легалізувати заняття торгівлею, якщо вони взагалі нею займалися. Можливо, почавши кар'єру, з писаря чи синдика, міщанинові вистачало присяги при обранні на уряд, щоб його вважали

1461–1514, не були відображені у реєстрах громадян, а з п'ятнадцяти тлумачів, які розпочали кар'єру в 1522–1604, – вдалося знайти лише чотирьох. Один з них був призначений на уряд одночасно з прийняттям до міського права⁴⁷. За 1627–1727 у реєстрах згадано тільки п'ять тлумачів з дванадцяти.

Суттєвою специфікою позначена присутність у реєстрах громадян вірменських старших (від 1686 під назвою “суддів”), що викликає чимало запитань, на які складно відповісти. Справа в тому, що до середини XVII ст. їх там практично нема. У 1461–1514 рр. з восьми старших в реєстрах знайдено лише одного, в 1522–1604 рр. – тільки двох із 43. Після 1627 р. ця тенденція ще тривалий час продовжувалася. У 1631 р. громадянство набув Ян Торосович⁴⁸, а в 1641 р. – Ян Кшиштофович⁴⁹. Активізується цей процес щойно у другій половині XVII ст., особливо з 70-х рр.⁵⁰ А до того часу, можна стверджувати, що ситуація з вірменськими старшими виглядала досить специфічно і незрозуміло – надто мало цих урядників вдається знайти у реєстрах львівських міщан⁵¹. Можна би припустити, що сеньйори вірменської нації могли за спеціальними королівськими декретами приймати повне громадянство (*ius completum civitatis*), а не обмежене, “вірменське”⁵². Але тут виникає суперечність, оскільки прийняття громадянства (бодай теоретично) повинне передувати обранню на уряд. Тоді котрийсь вірменин мав би знати наперед, що він стане сеньйором у своїй громаді, і починав би шукати собі окремих способів набути більш вигідне громадянство. Така версія була б нелогічна. Незрозуміло, отже, чому на уряд вірменських старших практично не потрапляли вірмени, вписані до реєстрів львівських міщан.

“особою, в місті осілою”, і не обов'язково було присягати на громадянство. А, коли в подальшому цей міщанин робив кар'єру лавника чи райці, то про потребу прийняти міське громадянство вже могли й не згадувати. А от тлумачів обирали з професійних купців, які для легального заняття торгівлею таки мусили бути прийнятими до міського права. Тому хоча тлумачів знайдено у реєстрах лише несповна третину, все ж це відсотково більша частка, ніж у писарів, синдиків та інститорів (16 %).

⁴⁷ *Album civium...* Т. 1. № 2172 – 1546 р. Йдеться про Якуба Дідірковича з Вільна. У списку урядників М. Капралю це, ймовірно, тлумач *Jacobus* (без прізвища й інших означень) з датами перебування на уряді 1551–1559 рр. У такому випадку варто перенести початок його урядування п'ятьма роками раніше.

⁴⁸ *Album civium...* Т. 1. № 3648.

⁴⁹ *Ibid.* № 3753.

⁵⁰ За 1676–1727 рр. вдалося знайти у реєстрах 18 з 30 вірменських старших (близько 60 %).

⁵¹ Це при тому, що вірменські міщани, звичайно ж, приймали львівське громадянство. Водночас, у реєстрах, напевно, опинилися далеко не всі вірмени. Для порівняння можна звернутися до ще однієї етнічної групи, яка також займалася у Львові переважно торгівлею, – до греків. Вони часто діяли в місті у значно більшій кількості, ніж це видно з реєстрів. Наприклад за нашими підрахунками, до початку XVII ст. у реєстри міщан було вписано тільки вісім греків, тоді як за підрахунками В. Кривоноса в одних лишень 80 х рр. XVI ст. тут нараховувалося 32 грецьких поселенці (*Кривонос В.* До питання про діяльність середземноморських греків у Львові в XVI – середині XVII ст. / В. Кривонос // *Lwów – Miasto, społeczeństwo, kultura.* Kraków, 1998. Т. 2. S. 60). Схожою могла бути ситуація і з вірменами.

⁵² Див.: *Капраль М.* Національні громади Львова XVI – XVIII ст. (соціально-правові взаємини) / М. Капраль. Львів, 2003. С. 75–76.

Що стосується королівських мандатів чи декретів про повне громадянство, то вони могли видаватися королем хіба що як виняток – адже сам король видавав і привілеї, які засуджували практику уникання вірменами юрисдикції своєї етнічної громади (наприклад, Владислав III (1440), Казимир IV (1469) чи Си́змунд Ав’уст (1561)⁵³. Поза тим, з одного з мандатів Владислава III (1436) довідуємося, що він не переводить самостійно вірмен на міське право, а лише розпоряджається, щоб це зробили райці (і то без шкоди для такого права, тобто без жодних податкових звільнень)⁵⁴. Інші відомі випадки, коли некатоліками набувалося повне міське громадянство (наприклад, вірменин Руссек у 1464 р. чи українець Прокопій Федорович у 1591 р.)⁵⁵, все одно супроводжувалися звичним актом прийняття до міського права і вписанням до реєстрів. Тобто, чи з мандатом, чи без нього, громадянство надавала лише міська рада (це й очевидно навіть з огляду на саму природу міської громади і громадянства). А якщо й були якісь королівські документи, які діяли в обхід міської ради, то це, скоріш за все, могли бути привілеї окремим визначним особам на т. зв. сервіторат. Вони за своєю суттю не заміняли акту надання міського громадянства, а лише дозволяли особі, що їх отримувала жити і займатися повноцінною професійною чи господарською діяльністю на території міста (і це були радше виняткові випадки). При бажанні, навіть маючи сервіторат, можна було набути ще й громадянство міста⁵⁶.

Зрештою, основні нарікання на “втечу” з вірменського права виходили власне з уст самих вірменських старших (яких, якраз, майже не видно у реєстрах)⁵⁷. Тут варто згадати також і про те, що вірменські старші настійливо вимагали, щоб міське громадянство у Львові приймалося вірменами виключно за їхньою рекомендацією⁵⁸. Так, створювалася парадоксальна ситуація – вірменські старші прагнули контролювати прийняття до міського права представників своєї національності, а самі опинилися здебільшого якщо не поза громадянством, то принаймні поза реєстрами громадян. І цей парадокс на разі важко об’рунтовано

⁵³ Привілеї національних громад міста Львова XIV – XVIII ст.: зб. док. / упор. М. Капраль. Львів, 2000. С. 130–131; 147–147; 274–276.

⁵⁴ *Badecki K. Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa. Studium rekonstrukcyjne* / K. Badecki. Lwów, 1927. S. 29–30.

⁵⁵ *Album civium...* № 642; 3275.

⁵⁶ Наприклад, так учинив маляр Ян Шванковський. *Album civium...* Т. 1. № 3381 (1591 р.); *Александрович В. Львівські малярі кінця XVI ст.* / В. Александрович. Львів, 1998. С. 170.

⁵⁷ Вони переважно акцентували на шкідливості цих втеч для цілої громади з огляду на несправедливе розподілення податків – див.: *Капраль М. Національні громади Львова XVI – XVIII ст. (соціально-правові взаємини)* / М. Капраль. Львів, 2003. С. 76.

⁵⁸ За королівським декретом 1607 р. (ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 667, арк. 191) та привілеями 1654 і 1686 рр. (Привілеї національних громад міста Львова XIV – XVIII ст.: зб. док. / упор. М. Капраль. Львів, 2000. С. 342; 365–366; №№ 99 і 105). Детальніше про це див. також: *Заяць О. Умови та процес надання львівського міського громадянства у XV–XVIII ст.* / О. Заяць // *Записки НТШ*. Львів, 2008. Т. 256. С. 127.

пояснити*, як теж і причину зміни цієї ситуації в останні третині XVII ст., відколи майбутні вірменські старші досить сумлінно нотувалися у реєстрах львівських громадян.

Варто також коротко охарактеризувати присутність у реєстрах руських старших, хоча дані про них далеко не є повні. Деякі згадки про існування цих урядників трапляються уже в першій половині XVI ст.** У 1560 р. за заступництвом “руських старших” Львова (*ad intercessionem seniorum rutenorum huius civitatis*) приймає міське громадянство українець Костянтин (син Антонія з Городка)⁵⁹. Відомо також, що видатний діяч української громади Давид Русин називався в актах *senex*⁶⁰ або *senior*⁶¹. Правда, не відомо, який правовий та адміністративний сенс вкладався у термін “руські старші” в XVI ст.

Натомість списки чільників української громади Львова у виданні М. Капрала наводяться щойно з третього десятиліття XVII ст. (відколи вони збереглися серед протоколів виборів Львівського Ставропігійного братства та протоколів у книгах декретів всіх станів і національностей)⁶² і завершуються разом із першою половиною XVIII ст. На період 1627–1727 рр. припав початок кар’єри лише 27 руських старших. З них знайдено в реєстрах лише 11 імен, тобто 40,7 % і це видається цілком звичною часткою урядників у реєстрах, на відміну від вірменських старших. Правда, це переважно записи від середини XVII ст., коли вже й вірменські сеньйори відносно справно вписувалися до реєстрів львівських громадян.

Окрім згаданих міських урядників, списки яких опубліковано М. Капралем, у Львові існувало ще багато дрібніших урядів. Так, А. Чоловський зараховує їх до двох груп: “допоміжних урядів” та “виконавчої служби”. До першої групи, крім уже розглянутих писарів, синдиків, інстigatorів та тлумачів, історик відносив

* Можна би ще припустити, що лави вірменських старших поповнювалися представниками найзначніших родів своєї етнічної громади, а такий вірменський патриціат міг би вважатися автоматично львівськими міщанами. Але таке припущення було б надто ризиковане за браком бодай якихось фактів, що могли б його підтвердити. Правда, деякі вірмени у XVII–XVIII ст. під час прийняття до міського права уже називаються громадянами – наприклад, *Minas Muradowicz Armenus civis Leopoliensis... praestito corporali iuramento ius civitatis suscepit atque in numerum aliorum civium relatus est* (Album civium... Т. 1. № 3698, 1634 р.) або *Andreas Derwaszkiewicz civis Armenus mercator Leopoliensis... paevio iuramento corporali mercatoribus descripto ius civitatis praesentis suscepit* (Ibid. № 4379, 1707 р.). Але це одиничні випадки, і то досить парадоксальні – якщо особа вже “*civis*”, то для її чого приймати “*ius civitatis*”? Тому на них важко вибудувати якусь переконливу гіпотезу.

** Описана І. Крип’якевичем історія про “руську змову” – коли міщанин Курило поширював чутки про таємні сходини українців, які обирали “з-поміж себе бурмистрів і радних руських” (Крип’якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали / І. Крип’якевич. Львів, 1994. С. 63).

⁵⁹ Album civium... Т. 1. № 2506.

⁶⁰ *Jozieski W. Patrycyat i mieszczaństwo ...* S. 229.

⁶¹ Album civium... Т. 1. № 2844. – 1571 р.

⁶² *Kapral M. Urzkdniczy...* S. 25, 335.

ще й речників та підвійтів (ландвійтів) передмість і міських сіл, а до другої – возного, нічного бурмистра, одвірного ратуші, ключників міських брам, трубача, наглядача ваг, рурмистра, пушкаря та інших. Оскільки їхні списки неопубліковані, а їх пошук становив би предмет окремого дослідження, то обмежимося лише до принагідного розгляду окремих питань, передовсім, чи на ці посади обиралися громадяни Львова. Деяку інформацію дають нам самі реєстри міщан – одні урядники вписані до них з нагоди прийняття до міського права, а інші – згадуються як поручителі, рекомендатори чи родичі новоприйнятих міщан. Так, відомо, що міське громадянство було надане двом речникам, або ж заприсяженим оборонцям (*ferendarii iurati*), завданням яких, за твердженням А. Чоловського, було виступати в судах від імені і на захист якоїсь із сторін, яка і оплачувала їхню роботу⁶³. Це Андрій Мосціцький з Бабимосту⁶⁴ і Ян Святович, син львівського аптекаря Адама Святовича⁶⁵.

У реєстрах міщан часто згадуються підвійти передмість, але вони фігурують переважно поручителями чи рекомендаторами при прийнятті до львівського громадянства. Але багатьох з них вдається віднайти вписаними до реєстрів кільком роками раніше, коли ще вони не перебували на уряді⁶⁶. Ще кілька підвійтів в записях згадуються як “*cives*”. У 1701 р. до міського права був прийнятий Казимир Глущевський вже як підвійт Галицького передмістя⁶⁷. Отже, скоріш за все, цей уряд надавався таки львівським громадянам, очевидно передміським (натомість підвійти міських сіл у реєстрах не згадуються).

Із т. зв. “виконавчої служби” у реєстрах згадуються рурмистри, воскобійники і воскотопники, а також міські слуги. Імен рурмистрів (*Rormeister, aquaeductores, magistri canalium*), які займалися постачанням міщанам води, знайдено чотири⁶⁸. Поза ними в реєстрах поміж основними записами подекуди вкраплені випадкові нотатки про вступ на уряд міського рурмистра (наприклад, родини самбірчан Бу’нарів⁶⁹ та ін.), але не вдається віднайти, чи приймали вони громадянство. Наглядачів за воскобійнею (*ceraepressores, Wachslegir*) та воскотопнею (*ceraefrixores*) серед новоприйнятих міщан знайдено лише п’ять⁷⁰. Міських слуг

⁶³ Czojowski A. Pogląd na organizacyk... S. LXII.

⁶⁴ Album civium... Т. 1. № 3491. – 1600 р.

⁶⁵ Album civium... Т. 1. № 4421. – 1709 р. Цей міщанин названий *causarum civilium Leopoliensium ferendarius iuratus*, що можливо, вказує на загальноміські, а не лише приватні справи.

⁶⁶ Це Станіслав Рак (прийнятий 1526 р., Галицьке передмістя), Каспер Сідляр з Велюня (1543 р., Краківське), Каспер Пастернак (1590 р., без вказівки), Альберт Зичливий (1632 р., Галицьке). Album civium... Т. 1. № 1676; 2087; 3221; 3552.

⁶⁷ Album civium... Т. 1. № 4318.

⁶⁸ Нікльос з Кракова (1422), майстер Петро, названий *canalium nostrarum rector* (1461), Йоган Гохварт з Ре’енсбургу, який одночасно був ще й столяром (1469) і Ганус Гинча, що був одночасно пекарем (1505) (Album civium... Т. 1. № 445, 560, 790, 1494).

⁶⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 648, арк. 283 (1596 р.).

⁷⁰ Три воскобійники – Петро “з Флоренції”, тобто Клепажа під Краковом (1412), Томаш з Рацібожа у Верхній Сілезії (1412), Петро з Шуфнарової (Сандомирщина) (1478) і один витоплювач воску – Валентин (1542) (Album civium... Т. 1. № 143; 987; 2048).

або ж пахолків (*dimicatores, Statdiner*), які повинні були виконувати поліційні функції та різнорідні розпорядження ради, прийнято до міського права тільки двоє⁷¹. Певні професії, які А. Чоловський відносить до “міської виконавчої служби”, зокрема пушкарів, годинників, цегельників і навіть мулярів, столярів, тесль чи каменярів⁷². Але це радше ремісничі професії з елементами міської служби і їхня присутність у реєстрах уже висвітлена в літературі⁷³. Заняття допоміжної міської служби не було престижним (особливо, що стосується пахолків) і не дуже характерним для міщан, тож серед новоприйнятих громадян вони зустрічаються рідко – переважно у XV ст., рідше – у першій половині XVI ст. Далі, очевидно, міська виконавча служба втратила ту відносну престижність, яку мала раніше. Зрештою, тут ідеться лише про тих дрібних міських функціонерів, які приймали громадянство, уже перебуваючи на уряді. Натомість, існувала ще низка урядників, щодо яких в реєстрах немає жодної згадки про прийняття їх до міського права. Це, наприклад, нічний бурмистр, одвірний ратуші, наглядачі над каменоломнями, лісник (ці – ймовірно, через недостатню престижність), а також кат (з огляду на його відособленість від суспільства) тощо.

Отже, зіставлення двох списків – міських урядників та новоприйнятих міщан, а також пошук згадок про деяких міських урядників у реєстрах громадян – дали можливість зробити низку спостережень та висновків, які спробуємо підсумувати. У реєстрах громадян вписані далеко не всі особи, які вважалися міщанами, у т.ч. міські урядники. Проте, ймовірно, до початку XVI ст. ця проблема змішується з труднощами ідентифікації особи, що спричиняються неусталеністю написання імені та прізвища міщан. Частка урядників, яких вдається віднайти серед новоприйнятих громадян, незначна (близько чверті) у середньовіччі, поступово зростає і сягає максимуму (понад дві третіх) у 60–80 рр. XVIII ст. Від моменту набуття львівського громадянства і до початку урядницької кар’єри у 1461–1604 рр. минало в середньому майже десятиліття, але в 1627–1727 рр. цей показник зменшився до 6, 5 років, а в другій половині XVIII ст. – до 4, 6 роки, що зокрема пояснюється створенням колегії “сорока мужів”, а отже й збільшенням кількості урядницьких місць. Встановлено, що між місцевими та прибулими міщанами у швидкості доступу до урядів суттєвих відмінностей не було. Для періоду 1522–1727 рр. виявлено середній мінімум тривалості соціально-політичної діяльності міщан, які стали міськими урядниками. До початку XVII ст. він становив майже 25 років, а в подальшому знизився до неповних 22-х. Опосередковано цей показник вказує на досить довгу тривалість життя львівських урядників. Пошук окремих груп урядників дозволив виявити загальну тенденцію, відповідно до якої, що вище в ієрархії стоїть міський

⁷¹ Кушнір Микола Лоркович (1464) і Раб (1466) (*Album civium ...* Т. 1. № 635; 697).

⁷² *Czoiowski A. Pogląd na organizację... S. LXV.*

⁷³ Див.: Заяць О. Професії виробничої сфери львівського міщанства (За реєстрами новоприйнятих громадян XV–XVIII століть) / О. Заяць // *Записки НТШ. Львів, 2006. Т. 252. С. 320–370.*

уряд, то менше вдається знайти для нього записів про прийняття до міського права, а деякі уряди (такі, як писарі, синдики та інстигатори, але не тлумачі), можливо, взагалі не потребували прийняття до міського права. Крім того, виявлено, що вірменські старші до 70 х рр. XVII ст. практично не згадуються серед осіб, що набули громадянство, однак жодного аргументованого пояснення цьому факту на разі запропонувати не вдається. Натомість непогано віднотовані у реєстрах громадян руські старші, але переважно для другої половини XVII – початку XVIII ст. Щодо інших урядів, то вдалося з'ясувати, що з числа львівських громадян обиралися підвійти львівських передмість. До середини XVI ст. такі уряди, як рурмистри, воскобійники, воскотопники та міські слуги могли прийматися до міського права, вже перебуваючи на уряді. Певні уряди були несумісні з громадянством (кат), а для деяких інших міське право, можливо, не було обов'язковим.

Таблиця 1.

Відображення урядників у реєстрах львівських громадян

Роки	Всього урядників почало кар'єру	Знайдено записів про прийняття до міського права	Відсоток знайдених до загалу
1461–1470	6	0	0,00 %
1471–1480	29	9	31,03 %
1481–1490	24	4	16,67 %
1491–1500	10	5	50,00 %
1501–1510	7	3	42,86 %
1511–1514	5	0	0,00 %
<i>Без першого 10-ліття</i>	75	21	28,00 %
Всього з 1461–1514	81	21	25,93 %
1522–1531	14	5	35,71 %
1532–1541	16	3	18,75 %
1542–1551	27	11	40,74 %
1552–1561	22	9	40,91 %
1562–1571	15	5	33,33 %
1572–1581	65	31	47,69 %
1582–1591	42	19	45,24 %
1592–1601	21	12	57,14 %
1602–1604	17	10	58,82 %
<i>Без першого 10-ліття</i>	225	100	44,44 %

Всього з 1522–1604	239	105	43,93 %	
1627–1636	60	7	11,67 %	
1637–1646	55	12	21,82 %	
1647–1656	53	17	32,08 %	
1657–1666	47	20	42,55 %	
1667–1676	62	29	46,77 %	
1677–1686	46	28	60,87 %	
1687–1696	84	45	70,31 %	
1697–1706	51	30	58,82 %	
1707–1716	53	29	54,72 %	
1717–1727	42	23	54,76 %	
<i>Без першого 10-ліття</i>	47	23	49,26 %	
Всього з 1627–1727	533	240	45,03 %	
<i>Без першого 10-ліття</i>	102	73	71,57 %	
Всього з 1750–1787	85	152	97	63,82 %
<i>Без перших 10-літь</i>	885	427	48,25 %	
Всього разом	1005	463	46,07 %	

MUNICIPAL OFFICIALS OF LVIV IN THE REGISTERS OF NEW BURGHERS IN THE XV–XVIIIth CENTURIES

Orest ZAYATS
 M. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies, NAS of Ukraine
 Без першого 10-ліття *tytelska str., Kyiv 01001, Ukraine*

Lists of municipal officials and new burghers have been compared in the article. It has been shown that municipal officials had been introduced into the registers of citizens. Part of municipal officials was insignificant (about a quarter) in the Middle Ages, but then it was gradually increasing and peaked (over two thirds) in 60s–80s of the XVIIIth century. In 1461–1604 approximately a decade has been passing from the date of acquiring of Lviv resident status until the beginning of official's career, but in 1627–1727 this index has decreased to six

years and a half, and in the second half of the XVIIIth century it comprised 4,6 years. There was a following common tendency: the higher was the local government in the hierarchy, the less entries about registers of new burghers could be found, and some governments did not require registers of new burghers at all. Moreover, it has been found out that Armenian seniors had not practically been mentioned among the persons acquiring resident status before 70s of the XVIIth century, and no reasonable explanation to this fact may be suggested as of the day. Russian seniors, however, are quite well registered in the registers of citizens (in the second half of the XVIIth – beginning of the XVIIIth century). It has been established that junior mayors of Lviv outskirts had been elected from among Lviv burghers. There were incidents when water-drawer, beeswaxers, wax stokers and municipal servants were registered as new burghers, having already served in the government.

Key words: municipal officials, municipal citizenship, registers of new burghers, councillors, scabinal judges, Forty Men Board.

ГОРОДСКИЕ ЧИНОВНИКИ ЛЬВОВА В РЕЕСТРАХ ПРИЕМА В ГОРОДСКОЕ ПРАВО XV–XVIII ВВ.

Орест ЗАЯЦЬ

Институт украинской археографии и источниковедения
имени М. С. Грушевского НАН Украины
ул. Трехсвятительская 4, Киев 01001, Украина

В предложенной статье, сравнивая списки городских чиновников и новопринятых мещан, было установлено, что в реестры граждан были внесены далеко не все лица, которые считались полноправными горожанами, в т.ч. и городские чиновники. Доля найденных чиновников была незначительной (около четверти) в средневековье, но затем постепенно их количество возрастает и достигает максимума (более двух третей) в 60–80 гг. XVIII в. Период с момента получения львовского гражданства и до начала чиновничьей карьеры в 1461–1604 гг. длился в среднем почти десятилетие, но в 1627–1727 гг. этот показатель уменьшился до шести с половиной лет, а во второй половине XVIII в. и вовсе до 4,6 года. Общей была такая тенденция: чем выше в иерархии находилась та или иная должность, тем труднее удается найти записи о принятии ее представителей в число полноправных граждан города, а некоторые должности, возможно, вообще не нуждались в приеме в городское право. Кроме того, установлено, что армянские старейшины 70 х гг. XVII в. практически не упоминаются среди лиц, получивших гражданство, однако аргументированного объяснения этому факту предложить не удается. В то же время неплохо представлены в реестрах граждан старейшины украинской общины (во второй половине XVII – начале XVIII вв.). Выяснено, что из числа львовских граждан избирались подвойты львовских пригородов. К середине XVI в. случалось, что рурмистры, воскобойники, воскотопы и городские слуги принимались в городское право, уже находясь на муниципальной службе.

Ключевые слова: городские чиновники, городское гражданство, реестры приема в городское право, радцы, лавники, коллегия сорока мужей.

Стаття надійшла до редколегії 25. 02. 2011 р.

Прийнята до друку 27. 05. 2011 р.